

Gazze'de psikososyal destek hizmetleri

Psychosocial support services in Gaza

Öz

Gazze'de bir yıla yakın süredir devam eden yoğun saldırılar, ruh sağlığı ve psikososyal destek (RSPSD) ihtiyaçlarının artmasına neden olmuştur. On yıllardır süren işgal, çatışma ve ekonomik yoksunluk depresyona, travma sonrası stres bozukluğuna (TSSB) ve diğer ruhsal rahatsızlıklara ve psikososyal sorunlara neden olmaktadır. Ekim 2023'ten bu yana, Gazze'de yaşayan 2,1 milyon Filistinli, doğrudan şiddet, tekrarlanan yerinden edilme ve sevdiklerinin, evlerinin ve eşyalarının kaybı da dahil olmak üzere benzeri görülmemiş sayıda şiddet ve travmatik olaya tanık oldu veya yaşadı. Bu tür deneyimler kaygı, depresyon ve diğer ruh sağlığı ve psikososyal sorunları artırmıştır. Sağlık sisteminin büyük ölçüde tahrip edilmiş olması, bu koşulların acil tedavisini engellemesinin yanı sıra uzun vadede temel tedavisini bile engellemektedir. İsrail'in 7 Ekim'den itibaren Gazze'ye yönelik gerçekleştirmiş olduğu saldırıları konu alan akademik çalışmalar incelendiğinde alan yazının sınırlı olduğu görülmüştür. Bu makale, Gazze'de psikososyal destek hizmetlerinin varlığının ve bu hizmetlerin eksikliğinin olası etkilerini incelemektedir.

Anahtar Sözcükler: Gazze; psikososyal destek; ruh sağlığı; saldırı; savaş

Abstract

Nearly a year of intense attack in Gaza has led to an increase in mental health and psychosocial support (MPSS) needs. MHPSS needs were already high before October 2023, as decades of occupation, conflict, and economic deprivation have contributed to widespread depression, post-traumatic stress disorder (PTSD), and other mental health and psychosocial problems. Since October 2023, 2.1 million Palestinians living in Gaza have witnessed or experienced an unprecedented number of violent and traumatic events, including direct violence, repeated displacement, and loss of loved ones, homes, and belongings. Such experiences have increased anxiety, depression, and other mental health and psychosocial problems. The extensive destruction of the health system not only prevents immediate treatment of these conditions, but also prevents their basic treatment in the long term. A review of academic studies on the Israeli attacks on Gaza since October 7 reveals that the literature is limited. This article examines the availability of psychosocial support services in Gaza and the potential impact of their absence.

Keywords: Aggression; Gaza; mental health; psychosocial support; war

Doğancan Sönmez¹, Çiçek Hocaoğlu²

¹ Rize Devlet Hastanesi, Psikiyatri Kliniği

² Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı

Geliş/Received : 08.09.2024

Kabul/Accepted: 05.11.2024

DOI: 10.21673/anadoluklin.1545540

Yazışma yazarı/Corresponding author

Doğancan Sönmez

Rize Devlet Hastanesi, Psikiyatri Kliniği,

Rize, Türkiye

E-posta: dogancansonmez@gmail.com

ORCID

Doğancan Sönmez: 0000-0003-0937-8264

Çiçek Hocaoğlu: 0000-0001-6613-4317

GİRİŞ

Savaş sadece uluslararası ilişkileri etkileyen açık ve ilan edilmiş, düşmanca bir silahlı çatışma hali değil, aynı zamanda ulusların sağlığı ve refahı üzerinde uzun vadeli sonuçlara yol açabilecek yıkıcı bir etkiye sahiptir. Anlık can kayıplarının ötesinde, savaşın çok daha kalıcı etkileri vardır. Uzun süreli bir halk sağlığı acil durumu, savaşın korkunç deneyimlerinden ve kaliteli tıbbi bakıma erişim eksikliğinden kaynaklanır. İnsanlar, bebeklik ve erken çocukluk döneminden olgunluk dönemine kadar yaşamın herhangi bir aşamasında savaştan fiziksel ve psikolojik olarak uzun süre zarar görebilir. Ancak bir çocuğun çocukluk yaşantılarının ve çocukluğunu yaşamasının önemi göz önüne alındığında savaştan en çok etkilenenlerin çocuklar olması muhtemeldir (1). Dünyanın en yoğun nüfuslu bölgelerinden biri olan Gazze Şeridi, Akdeniz'in güneydoğu tarafında yer almaktadır ve 365 kilometrekarelik bir alanda 2 milyon insan yaşamaktadır. Filistin'de, İsrail ordusu 1967'den beri Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni kontrol etmektedir (2).

Batı Şeria, 2023 yılında 2005'ten bu yana en kötü yılını yaşamıştır. Batı Şeria'da İsrail ordusu tarafından binlerce Filistinli öldürüldü ve Batı Şeria şehirleri arasındaki hareket kısıtlanmıştır (3). Ayrıca, Gazze Şeridi'nde önceki 13 yılda dört büyük saldırı daha yaşanmıştır (2009, 2012, 2014 ve 2021) (2). 7 Ekim 2023'te başlayan saldırılar sonucu binlerce Filistinlinin öldürüldüğü veya yaralandığı tahmin edilmektedir (3). İsrail'in sınır ablukasının ve Batı Şeria'daki Filistinlilere yönelik askeri işgalinin psikolojik ve fiziksel sonuçları yıkıcı olmuştur (3). Gazze, yıllardır süregelen saldırılar, abluka ve sosyal kargaşalar nedeniyle, bölge halkının psikososyal sağlığının ciddi şekilde etkilendiği bir bölgedir. Bu zor şartlar altında, özellikle yetim ve engelli bireyler, toplumun en kırılgan kesimlerinden birini oluşturmaktadır. Psikososyal destek hizmetleri, bu bireylerin yaşam kalitesini artırmada ve topluma uyum sağlamalarında hayati bir rol oynamaktadır. 7 Ekim 2023 tarihinde yaşanan olaylar, bu hizmetlerin sürekliliğini ve etkinliğini belirgin biçimde etkilemiştir. İsrail'in Gazze'ye yönelik gerçekleştirmiş olduğu saldırıları konu alan akademik çalışmalar incelendiğinde alan yazının sınırlı olduğu görülmüştür. Bu makale, Gazze'de psikososyal destek hizmetlerinin varlığını ve bu hizmetlerin eksikliğinin olası etkilerini incelemektedir.

DEMOGRAFİK VE SOSYAL DURUM

Mevcut krizden önce Gazze'nin sağlık sistemi, tıbbi hizmetler ve teknoloji eksikliğinden kaynaklanan bir dizi güçlük yaşamış ve gerekli tıbbi ekipman ve malzemelerin ithalatı abluka nedeniyle daha da zorlanmıştır. İki milyondan fazla nüfusa hizmet veren tam kapasite çalışan sadece 35 hastane ve toplam 3412 yatak bulunuyordu. Bu durum, karmaşık hastalıkları olan binlerce hastanın Gazze dışında tedavi olmak için İsrail hükümetinden izin istemesine yol açmakta ve bu izinlerin hepsi de alınamamaktadır (4). İsrail hükümeti, Gazze'ye yönelik saldırıları sonrası sağlık sistemi çöktü, birçok hastane hava saldırıları ve bombardıman nedeniyle yıkılmıştır. Buna bir de hastane dışında öldürülen ya da yaralanan sağlık personeli sıkıntısı eklendi. Hastaneler sadece savaş yaralılarına hizmet verebilmekle yetinmiştir.

Filistinli sağlık çalışanları bu felaket koşullarına rağmen direnç ve özveri göstermiştir. Kronik hastalığı olan hastalara hiç bakım yapılamamıştır. Gazze'de kanser, diyabet, kronik böbrek yetmezliği, kalp yetmezliği gibi kronik rahatsızlıkları olan yaklaşık 350.000 hasta bulunmakta, ayrıca yaklaşık 50.000 hamile kadın da temel sağlık hizmetlerinden mahrum bırakılmaktadır. Böbrek diyalizine devam edilememesi, insülin ve diğer hayat kurtarıcı kalp ilaçlarının eksikliği, yakıt kıtlığı ve elektrik eksikliği ölümlerin artmasına neden olmaktadır. İnsanların neredeyse %95'i temiz suya erişimden yoksundur ve %85'inden fazlası yoksulluk içinde yaşamaktadır. İsrail 9 Ekim'de Gazze'ye tam bir ambargo ilan ederek tüm halkı yakıt, elektrik, gıda ve temiz sudan mahrum bırakmıştır. Bu kabul edilemez bir durum olup Gazze'de yaşayan 2.2 milyon Filistinlinin (neredeyse yarısı çocuk) mağduriyetine neden olmuştur (4). Hala devam eden saldırılarda, 16 binden fazla çocuk, 11 binden fazla kadın olmak üzere 40 binden fazla sivilin hayatını kaybettiği belirtilmektedir (5).

ÖZEL GRUPLAR

1. Çocuklar

7 Ekim'den önce, 2008'den bu yana yaşanan altı saldırı dönemi sonrasında Gazze'deki yaklaşık 816.000 çocuğun, çatışmayla ilgili çeşitli travmatik olaylar yaşama- larının yanı sıra, bakım verenlerin deneyimlerinden

ve anılarından miras aldıkları travmalar nedeniyle Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek (RSPSD) ihtiyacı olduğu tahmin edilmektedir. 2022 yılında Save the Children tarafından, Gazze'de 12-17 yaş arası yaklaşık 500 çocuk ve 160 bakım veren ile yapılan röportajlara dayanan bir çalışmada, çocukların %84'ü korku, %78'i ise yas duygusu yaşadığını belirtmiştir. Bu duygular, alt ıslatma (%80 civarında), dil ve iletişim zorlukları (%60 civarında), saldırgan davranış (neredeyse tüm bakım verenler tarafından bildirilen), kendine zarar verme (%60 oranında bakım verenler tarafından bildirilen) ve intihar düşünceleri (%55 oranında bakım verenler tarafından bildirilen) gibi çeşitli ruh sağlığı ve psikososyal sorunlara yol açmıştır (6). 7 Ekim'den sonra Gazze'deki 1,2 milyon çocuğun neredeyse tamamının RSPSD ihtiyacı olduğu tahmin edilmektedir (7). İnsani yardım çalışanları, çatışmanın başlamasından bu yana Gazze'deki çocukların davranışları ve ruh hallerinde bir dizi ruhsal ve psikososyal değişiklik gözlemlemişlerdir. Bu değişiklikler arasında korku, sınırlılık, kaygı, dikkat dağınıklığı ve odaklanma kaybı, şiddet, umursamazlık, sosyal ve eğitimsel motivasyon kaybı, gerileyen davranışlar (örneğin, 14 yaşına kadar olan çocuklarda artan alt ıslatma), yeme bozuklukları, tetikte olma hali, uyku problemleri, emzirmeyi reddetme, gelişimsel gecikmeler ve 5 yaş kadar küçük çocuklarda depresyon yer almaktadır. Bazı çocuklar, öldürülen akrabalarını ve arkadaşlarını koruyamadıkları için suçluluk duygusuyla mücadele etmekte, bazıları ise içinde buldukları durumdan kaçmak ve anne babalarına ya da sevdiklerine katılmak için ölmek istediklerini dile getirmektedir (8, 9). Bu sorunların, uzun vadeli gelişimsel, ruhsal ve psikososyal sorunlara yol açma riski oldukça yüksektir (10). Yakın tarihte yaralanan çocuklarla ilgili ayrıntılı veriler eksik olmakla birlikte, UNICEF, 2024 yılı Nisan ayı sonu itibarıyla en az 12.320 çocuğun yaralandığını bildirmiştir (11). Yaralanan ve engelli çocuklar, ailelerinin veya bakım verenlerin gerekli bakımı sağlayacak zaman ve kaynaklardan yoksun olması ve uzman bakımın artık sağlanamaması nedeniyle, öldürülme, yeniden yaralanma veya başka koruma ihlalleri yaşama açısından özellikle yüksek risk altındadır. Haziran 2024 itibarıyla, Gazze'de en az 17.000 çocuk refakatsiz veya ailesinden ayrılmış hale gelmiştir. İnsani yardım çalışanları saldırılar, tutuklamalar, yaralanmalar, ölümler ve yerinden

edilmeler nedeniyle ebeveynler ve diğer bakım verenlerin sürekli olarak ayrıldığını, yaralandığını, öldüğünü dolayısıyla bu sayının 50.000'in üzerinde olabileceğini tahmin etmektedir. Bakım verenler ve diğer sosyal ve duygusal destek unsurlarının varlığı, çocuklar için önemli bir psikososyal koruyucu faktördür. Bakım verenlerini kaybetmek ve hayatta kalma mücadelesi vermek, refakatsiz ve ailesinden ayrılmış çocuklar üzerinde önemli bir stres kaynağı olmuştur (7).

2. Kadınlar

7 Ekim'den sonra, kadınlar arasında depresyon başta olmak üzere stresin ve buna bağlı RSPSD ihtiyaçlarının önemli ölçüde arttığı rapor edilmiştir. Temel yaşam kaynaklarının eksikliği ve geleceğe dair belirsizlik, kadınlarda yaygın depresyon belirtilerine yol açmaktadır. Bu durum, duygusal tükenmişlik, çaresizlik hissi ve yaşamdan kopuş gibi belirtilerle kendini göstermektedir (12). Sürekli yer değiştirme, güvenli bir alana ulaşamama ve fiziksel şiddete maruz kalma korkusu, kadınlarda yoğun anksiyeteye neden olmaktadır. Gazze'de su ve sanitasyon hizmetleri büyük ölçüde zarar görmüştür. Çatışma öncesi bile suya erişim sınırlıyken, şu anda bölgenin su tedariki %7 seviyesine düşmüştür. Kadınlar, güvenli içme suyu ve hijyenik koşullara erişimde ciddi zorluklar yaşamaktadır. Özellikle hamile ve emziren kadınlar, yetersiz su nedeniyle sağlık sorunlarıyla karşı karşıyadır (12). Kadınlar ayrıca cinsel sağlık ve üreme sağlığı ile kişisel hijyen konularında artan stres, kaygı ve düşük özsayı yaşamaktadır. Stres, düşük ve ölü doğum gibi gebelikle ilgili komplikasyon riskini artırmakta, sağlık hizmetlerine ve diğer temel hizmetlere erişim eksikliği ise yenidoğanlar ve çocuklar arasında hastalık ve ölümlere yol açmakta ve bu da annelerde kaygı ve üzüntüye neden olmaktadır. Bu koşullar depresyon, özellikle de doğum sonrası depresyon riskini artırmaktadır (13). Ayrıca, uygun adet sağlığı yönetimi ürünlerinin eksikliği, kadınları ve kız çocuklarını, sağlıksız ve geçici yöntemlere başvurmaya zorlamaktadır. Birçok kadın, banyo yapma imkânına erişimini kaybetmiş ve yaygın bit ve uyuz sorunları nedeniyle saçlarını kesmek zorunda kalmıştır. Menstrüasyon ve kişisel hijyeni yeterince yönetememek, kadınlarda utanma duygusuna yol açmakta, onur ve özsayılarını zedelemektedir (12).

3. Yaşlılar

7 Ekim'den önce Gazze'deki yaşlı nüfus, yaklaşık %5 (105.000 kişi) oranında olup, kaygı, depresyon ve diğer RSPSD ihtiyaçları açısından zaten savunmasız bir gruptur. Ağustos 2021'de Al-Shate Kampı, Beit Hanoun, Beit Lahia ve Jabalia Kampı'ndaki yaklaşık 515 yaşlı kişi (katılımcıların %32'si 50'lerinde, %37'si 60'larında, %22'si 70'lerinde, %9'u ise 80'lerinde ve 90'larında) üzerinde yapılan bir anket, katılımcıların yaklaşık %80'inin anketten önceki iki ay boyunca sürekli veya sık sık kaygı hissettiğini ortaya koydu. Ankete katılanların %50'sinden fazlası ise sürekli veya çoğu zaman depresif duygu durumunda olduğunu belirtmiştir (8, 14). 7 Ekim'den sonra tekrar eden tahliyeler, sağlık hizmetlerine, sosyal ağlara ve diğer desteklere erişimin kaybı, yaşlıların ruh sağlığını ve psikososyal iyilik hallerini daha da zayıflatmıştır. Gazze'deki birçok hane, yaşlı akrabaların bakımı ile ilgilenen daha genç üyelerin olduğu kuşaklar arası yapılardan oluşmaktadır. 2021 anketine katılanların yaklaşık %45'i, temel ihtiyaçlarını karşılamak için tamamen aile üyelerine veya bakım verenlere bağımlı olduklarını bildirmiştir. 7 Ekim'den sonra gerçekleşen yer değiştirmeler ve ölümler, ailelerin parçalanmasına, kaynakların tükenmesine ve temel hayatta kalma faaliyetlerinin daha fazla zaman almasına neden olmuş, bu da yaşlı aile üyelerinin bakım ve ilgiden mahrum kalmasına yol açmıştır (8,14). Ayrıca, yaşlıların telekomünikasyona erişiminin sınırlı olması ve fiziksel hareketlilik kısıtlamaları, onları izolasyon riskine daha açık hale getirirken, yardım dağıtımı ve güvenlikle ilgili hayati bilgileri almalarını zorlaştırmaktadır (8). Sağlık hizmetlerindeki hasar ve kesintiler, yaşlıların sağlık hizmetlerine ve ilaçlara erişimini engelleyerek, onları fiziksel acıya ve beraberindeki ruhsal sıkıntılara maruz bırakmaktadır. Yukarıda bahsedilen 2021 anketi, katılımcıların neredeyse tamamının (%97) bir sağlık sorunu olduğunu bildirmiştir. Buradan hareketle 7 Ekim'den sonra sağlık hizmetlerindeki kesintilerin yaşlılar üzerinde geniş çaplı etkileri olacağı öngörülmektedir (14).

4. Engelliler

Gazze'de, 2022 yılında yapılan çok sektörlü ihtiyaç değerlendirilmesine göre, 4.150'den fazla haneyi kapsayan bir ankette, hanelerin %21'inde en az bir fiziksel veya zihinsel engelli birey bulunduğu tespit edilmiştir (15). 7 Ekim'den sonra, savaşın etkisiyle fiziksel engelli bi-

reylerin sayısı artmış, 30 Ağustos itibarıyla 93.855 kişi yaralanmıştır (16). Yeni engelli olan bireyler, yaralanmalarının şiddet dolu anlarına dair travmatik geri dönüşler yaşamakta ve tedavi eksikliğinin getirdiği zorluklarla, hatta bazı operasyonları anestezi olmadan geçirme durumuyla başa çıkmak zorunda kalmaktadır. Ayrıca, engelli bireyler için rehabilitasyon hizmetlerine ulaşım, saldırıların özel sağlık hizmetlerine zarar vermesi nedeniyle sınırlıdır. Bu da hem tıbbi takip eksikliğine hem de mental sağlık desteğine ulaşamama durumuna yol açmaktadır. 7 Ekim'den itibaren, engelli bireyler sağlık hizmetlerine, destek ağlarına ve yardımcı cihazlara erişimlerini kaybetmiş, bu durum stres, kaygı ve diğer ruh sağlığı sorunlarını arttırmıştır. Fiziksel engelli bireyler tahliye sırasında zorluklar yaşamakta; merdivenler, enkaz ve bozulan asansörler kaçışı zorlaştırmakta, işitme veya zihinsel engelliler ise tehlikeli durumları fark edemekte ve dolayısıyla şiddet olaylarına tepki verememektedir. Bu durum, kendilerini ve ailelerini koruyamama endişesine yol açmakta, kaygı ve korkuyu arttırmaktadır (17). Ayrıca, erişilebilir olmayan barınaklardan dışlanma ve temel hizmetlere ulaşamama hissi izolasyon duygusunu pekiştirmekte ve kaygı, depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu gibi ruh sağlığı sorunlarını kötüleştirmektedir. Telekomünikasyon erişimlerinin az olması ve hareket kabiliyeti kısıtlamaları, engelli bireylerin kaygılarını arttırmaktadır (8). Ruhsal ve psikososyal desteğe önceden beri ihtiyaç duyan bireyler ise düzenli tedavi, psikiyatrik ilaçlar ve hastaneye yatış gibi hizmetlere erişimini kaybetmiştir. Aileler, ciddi rahatsızlıkları olan bireylere bakım sağlamak zorunda kalmakta ve bu durum hem hasta bireyler hem de aile üyeleri için stresli ve tehlikeli olabilmektedir. Mevcut semptomlara dair damgalanma ve korku nedeniyle bu bireyler barınaklardan ve toplu alanlardan dışlanma riski altındadır. Tedaviye erişimin kaybı, mevcut ruh sağlığı sorunlarını ağırlaştırabilir ve ölüm riski doğurabilir. Bazıları ilaç ve tedaviye erişimini kaybettikten sonra tehlikeleri algılayamamakta ve aktif çatışma bölgelerine girerek yüksek ölüm riski altına girmektedir.

5. Sağlık çalışanları

Gazze'deki sağlık çalışanları, özellikle de RSPSD sağlayıcıları, tıpkı tedavi ettikleri insanlar gibi aşırı yüklenmiş, tükenmiş ve aynı RSPSD tetikleyicilerine maruz kalmaktadır. Kendi travmatik deneyimlerini işleyebil-

mek için zaman bulamadan çalışmaya devam etmek zorundadırlar (18). 7 Ekim'den bu yana sağlık tesislerine yapılan sürekli saldırılar nedeniyle 880 sağlık çalışanı hayatını kaybetmiştir. Bu saldırılar, iş arkadaşlarının ölümlerine tanık olma ve kendi hayatlarına yönelik yüksek tehdit nedeniyle hem keder hem de korku duygularına neden olmaktadır, çünkü işe gitmek, daha fazla şiddetle karşılaşma olasılığı anlamına gelmektedir. Birçok sağlık çalışanı 7 Ekim'den bu yana sürekli olarak çalışmamış, bu durum onların kimlik ve anlam duygularını kaybetmelerine neden olmuştur (19). Sürekli saldırı ortamı ve kaynak yetersizliği, sağlık çalışanlarını önemli duygusal ve etik zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu zorluklar, sınırlı ilaç ve tıbbi malzemeleri önceliklendirerek bazı hastaların tedavisini geri plana atmayı, anestezi olmadan operasyon yapmayı, saldırı altındaki sağlık tesislerinden hastaları geride bırakarak tahliye etmeyi ve hastalara yardım etmek ile kendi ailelerini koruma arasında seçim yapmayı içermektedir. Bu koşullar altında çalışan birçok sağlık çalışanında kaygı, tükenmişlik, suçluluk, uykusuzluk, depresyon, istilacı düşünceler ve kabus gibi belirtiler gelişmiştir (19). Bu deneyimler, özellikle de tedavi görmemeleri durumunda sağlık çalışanlarında travma sonrası stres bozukluğu gelişme riskini artırmaktadır. TSSB'nin etkileri zamanla kalıcı hale gelebilir ve kötüleşebilir. 2016 yılında, 2014 askerî saldırı sırasında Gazze'de çalışan yaklaşık 245 sağlık çalışanı üzerinde yapılan bir anket, bu çalışanların %90'ının iki yıl sonra hâlâ yüksek düzeyde TSSB belirtileri gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu çalışanların %87'si savaş sonrasında hiçbir danışmanlık veya destek almamıştır (19).

PSİKOSOSYAL DESTEK HİZMETLERİNİN ÖNEMİ

Askerî saldırıların doğrudan ve uzun vadeli zararları, orantısız bir şekilde çocuklar, kadınlar, mülteciler, yaşlı yetişkinler, engelli insanlar ve yoksul koşullarda yaşayan insanlar gibi savunmasız grupları etkilemektedir. Psikolojik araştırmalar, şiddete ve çatışmaya maruz kalmanın ruhsal sağlık üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu, TTSB, anksiyete ve depresyon oranlarının artması da dahil olmak üzere tutarlı bir şekilde göstermiştir (20). Tekrarlanan çatışma ve şiddet, ciddi ekonomik yoksunluk ve bunlarla bağlantılı sağlık,

barınma, geçim kaynakları ve diğer insani ihtiyaçların tümü kötü ruhsal ve psikososyal sağlıkla bağlantılıdır. 7 Ekim öncesi etkenler ve bunlarla ilişkili RSPSD ihtiyaçları, Gazze'de saldırıların yeniden patlak vermesinden bu yana dramatik bir şekilde yoğunlaşmıştır. Savaşlarda kadınların ve çocukların, erkeklerden çok daha fazla sayıda hayatını kaybettiği ve hayatta kalanların da ciddi sorunlarla başa çıkmak zorunda kaldığı bilinmektedir. Bu durum, saldırıların sadece erkekler üzerinde değil, özellikle kadınlar ve çocuklar üzerinde daha yıkıcı olabileceğini göstermektedir (21). Saldırı bölgelerinde yaşamak veya zorunlu göçe maruz kalmak, çocukların temel ihtiyaçlarından ve gelişimsel fırsatlardan mahrum kalmalarına yol açmaktadır. Bu durum, çocukların ve onlara bakan kişilerin bulaşıcı hastalıklar, gelişim geriliği gibi fiziksel sorunlar yaşamasına neden olabilir. Ayrıca, stres ve güvensizlik gibi duygusal sorunlara ek olarak depresyon ve TSSB gibi ruh sağlığı problemlerinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlar veya bu sorunları daha da kötüleştirir (21). Travmaya maruz kalan ve göç etmek zorunda bırakılan çocuklar üzerine yapılan araştırmalar, bu çocuklarda yaşadıkları psikososyal zorluklar nedeniyle psikiyatrik bozukluklar gelişme olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Möhlen ve arkadaşları tarafından yapılan bir araştırmada, savaş travmasına ve göçe maruz kalmış çocuklardan oluşan bir örneklem grubu incelenmiş ve bu çocukların %70'inde psikiyatrik bozukluklar geliştiği tespit edilmiştir. Bu bulgu, savaş ve zorunlu göç gibi travmatik deneyimlerin çocukların ruh sağlığı üzerinde ciddi ve kalıcı etkiler yaratabileceğini ortaya koymaktadır (22). Gerçekleşen zorunlu göçler, en çok kadınlar ve çocukları mağdur etmektedir. Özellikle göçe maruz kalan çocuklar, hem saldırı bölgesinde yaşadıkları travmatik deneyimlerden dolayı hem de yeni bir kültüre uyum sağlamaya çalışırken büyük zorluklar yaşamaktadırlar. Bu çocuklar hem fiziksel hem de psikolojik açıdan ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmakta ve bu durum, onların gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Göçmen çocuklar, savaşın getirdiği travmaların yanı sıra, yeni bir çevreye adapte olma sürecinde de çeşitli zorluklarla başa çıkmak zorunda kalmaktadır (23). Saldırıların yol açtığı travmalar ve bu travmaların doğurduğu sorunlarla mücadele etmek hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir zorunluluktur. Travmatik deneyimler, insanların yaşamlarını

kesintiye uğratabilir ve bu durumun ciddi psikososyal sonuçları olabilir. Bu nedenle, Gazze'ye yönelik saldırıların etkilerini inceleyen bilimsel çalışmaların, psikiyatri, klinik psikoloji ve psikotarih gibi disiplinlerin katkılarıyla, psikotraumatoji kuramı kapsamında multidisipliner bir perspektifle ele alınması önerilmektedir (24). Saldırıların yarattığı kargaşa ve toplumsal çözülme (anomi) ortamında, ruh sağlığı uzmanlarına, bireylerin ve toplumun istikrarını sağlamak konusunda büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu uzmanlar, saldırıların yıkıcı sonuçlarından etkilenen insanları korumak ve bu travmaların neden olduğu toplumsal, bireysel ve psikolojik sorunları hafifletmek amacıyla çeşitli psikososyal müdahale ve destek çalışmaları yürütmektedirler. Psikoloji biliminin sunduğu tüm imkanlar kullanılarak, travmaların yol açtığı ruhsal yaraları onarmak için farklı yaklaşımlar ve yöntemler uygulanmaktadır. Bu çabalar, travma mağdurlarının yeniden sağlıklı ve dengeli bir yaşam sürmelerine yardımcı olmayı hedeflemektedir (25).

GAZZE' DE PSİKOSOSYAL DESTEK HİZMETLERİ

7 Ekim'den önce

Gazze'deki topluluklar ve aile destekleri, 7 Ekim'den önce genel olarak güçlüydü. Büyük aile yapıları, finansal ve duygusal destek sağlamak amacıyla bir arada yaşıyor ve birbirlerini desteklemekteydi. Abluka altındaki yaşam, bu ağları güçlendirerek çatışmadan etkilenen insanlara sosyal destek sunmaktaydı (8). Çoğunluğu Sünni Müslüman olan Gazze halkı, dinin getirdiği dayanışma ve destekten faydalanmaktaydı (8). 7 Ekim 2023 öncesinde, odaklanmış ancak uzmanlaşmamış temel ruh sağlığı hizmetleri sunan birinci basamak sağlık çalışanları ve öğretmenler, sosyal hizmet uzmanları gibi topluluk çalışanları tarafından sağlanan duygusal destek yetersizdi ve bu hizmetlere erişim zordu. 2016'dan itibaren, WHO'nun Mental Health Gap Action Programme (mhGAP) ile uzman olmayan sağlık çalışanları, birinci basamak sağlık hizmetlerinde odaklanmış RSPSD sunmak üzere eğitilmişti (19). Ancak, bu programa rağmen artan ihtiyaçları karşılayacak yeterli hizmet mevcut değildi. Ayrıca, çatışma ve abluka, birinci basamak sağlık hizmetlerine erişimi ve bu tesislerin kapasitesini sınırlayarak, insanların temel

RSPSD hizmetlerine erişimlerini engellemekteydi (15). 2022 MSNA (Multi-Sectoral Needs Assessment)'ya göre, sağlık hizmetine ihtiyaç duyan hanelerin %99,8'i maliyet (%77), tedavi veya ilaç bulunamaması (%22) gibi engeller bildirilmişti (15). Uzmanlaşmış ruh sağlığı hizmetleri de sınırlıydı. Gazze'de yalnızca bir tane psikiyatri hastanesi vardı ve altı tane Sağlık Bakanlığı ruh sağlığı merkezi bulunmaktaydı. Bu tesisler, sürekli insan kaynakları ve psikiyatrik ilaç yetersizlikleri yaşamaktaydı (19).

7 Ekim öncesinde Gazze'de uzmanlaşmış ruh sağlığı hizmetleri sınırlıydı. Khan Younis'ta sadece bir psikiyatri hastanesi ve Gazze genelinde altı Sağlık Bakanlığı'na bağlı topluluk ruh sağlığı merkezi bulunmaktaydı. Bu tesisler, sürekli olarak insan kaynakları ve psikiyatrik ilaç sıkıntısı yaşamakta, bu durum büyük ölçüde abluka nedeniyle meydana gelmekteydi. Kuzey Gazze için planlanan ikinci bir yatılı ruh sağlığı tesisi 7 Ekim'den önce tamamlanamamıştı. Gazze Toplum Ruh Sağlığı Programı (GCMHP), profesyonel psikiyatristler ve psikologlar tarafından yönetilen üç topluluk merkezinde akut ruh sağlığı ve psikososyal sorunlara yönelik uzmanlaşmış bakım sağlamaktaydı. Birleşmiş Milletler ajansları ve uluslararası sivil toplum kuruluşları da hükümet ve yerel STK hizmetlerine ek olarak bazı uzmanlaşmış programlar sunmaktaydı (19).

7 Ekim'den sonra

2 Eylül 2024 itibarıyla Gazze'de temel hizmetler ve güvenlik fiilen yok olmuştu. Örneğin, Temmuz 2024 itibarıyla, Gazzeliler kişi başına günlük beş litreden az suyla hayatta kalmaya çalışmaktaydı; bu miktar, insani krizlerde uluslararası kabul gören asgari standart olan 15 litreten sadece üçte biri kadardır (26). Haziran sonuna gelindiğinde, İsrail güçleri kanalizasyon pompalarının %70'ini ve atık su arıtma tesislerinin %100'ünü yok etmiş, bu da kanalizasyonun sokaklarda akmasına neden olmaktaydı. Su, sanitasyon ve hijyen (WASH) hizmetlerine neredeyse erişimin olmaması, Gazze'de su yoluyla bulaşan hastalıklar, deri hastalıkları, hepatit A ve çocuk felci salgını gibi hastalıkların oranını artırmıştı. Bu hastalıkları tedavi edecek sağlık hizmetlerine erişim ise son derece sınırlıydı (26). 30 Ağustos itibarıyla, 1.9 milyon kişi yerinden edilmiş ve birçoğu yetersiz, aşırı kalabalık ve güvensiz barınaklarda yaşamaktaydı, bu da önemli düzeyde duygusal sıkıntı-

ya yol açmaktaydı (19). Çatışma ve yerinden edilme, Gazze'deki topluluk ve aile ağlarını ciddi şekilde bozmuştur. Ölüm, ayrılık ve birden fazla ailenin bir çadır ya da alan içinde kalabalık şekilde bir araya gelmek zorunda kalması, yüksek düzeyde stres, öfke, şiddet ve kıt kaynaklar üzerinde rekabete yol açmıştır. Bu faktörler, aile ve toplumsal uyumu zayıflatarak daha sık sosyal sorunlara neden olmuştur (27). Ruh sağlığı ve psikososyal destek ihtiyaçları genellikle birden fazla aile üyesini etkileyerek, bireylerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken akrabalarına destek olma baskısıyla karşı karşıya kalmaları sonucunda gerilim ve bazen de şiddete neden olmuştur.

Saldırılar Gazze'deki sosyal mekanları, özellikle aile yerleşim alanları ve kahvehaneleri yok etmiştir. Bu durum, geçici yerleşim yerlerinde sosyal toplantılar için güvenli alanların olmamasıyla birleşerek yeni sosyal ağlar geliştirmeyi ve sürdürmeyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca, temel ihtiyaçları karşılamının zor ve zaman alıcı olması, sosyalleşmeye vakit bırakmamaktadır (8). Bu baskılara rağmen, aile ve sosyal ağlar Gazze'deki bazı insanlar için hâlâ olumlu başa çıkma mekanizmaları olarak işlev görmektedir. Temel ihtiyaçlar, güvenlik ve yardımla ilgili hayati bilgiler, para ve ev işleri aile içinde paylaşılmaktadır (8). Henüz ayrılmamış olan aileler bir çadırda birlikte yaşamaktadır. Bu, gerginlik yaratma potansiyeline sahip olsa da, aynı zamanda bir arada zaman geçirme ve birbirlerini destekleme fırsatı sunmaktadır. Kültürel ve dini uygulamalar da ek başa çıkma mekanizmaları sağlamaktadır. Kadınlar dua ve Kuran okumaya yönelirken, erkekler cami ve dua gruplarında toplanmaktadır (19, 28). 7 Ekim'den bu yana, insani yardımların çoğu temel hizmetlerin sağlanması, güvenliğin temin edilmesi ve topluluk ile aile desteklerinin güçlendirilmesine odaklanmıştır. Bu hem yetişkinler hem de çocuklar için yapılandırılmış eğlence aktivitelerinin sağlanması ve ebeveynler ile bakım verenlere yönelik müdahaleleri içermektedir. Mayıs 2024'e kadar okulların yaklaşık %90'ı zarar görmüş olduğundan, öğrencilerin alması gereken psikososyal destek, UNRWA (Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı), UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) ve diğer eğitim kuruluşları tarafından sanatsal ve fiziksel aktiviteler gibi programlarla telafi edilmeye çalışılmaktadır (11, 19).

Saldırılar, Gazze'de hem uzmanlaşmamış hem de uzmanlaşmış hizmetleri felç etmiştir. Birçok uzman sağlık personeli Gazze'ye yönelik saldırılardan olumsuz etkilenmiştir (27). Kalanlar için ise hastaları tedavi edebilecekleri çok az yer kalmıştır. 28 Ağustos 2024'e kadar Gazze'deki tek psikiyatri hastanesi, 5 Kasım 2023'te ağır hasar görmesinin ardından faaliyet göstermemiştir (16). Ayrıca, saldırılar ve hasarlar nedeniyle Sağlık Bakanlığı'nın altı topluluk ruh sağlığı merkezi kademeli olarak kapanmak ya da taşınmak zorunda kalmış; ilk olarak Kuzey Gazze'den Orta Bölge'ye ve Rafah'a taşınmışlardır. Bir merkez Mayıs 2024'te İsrail'in kara harekâtı başlamadan önce Rafah'ta kalmış, ancak bu harekât merkezi Deir al-Balah'a taşınmaya zorlanmıştır. 28 Ağustos itibarıyla, bu tek kalan merkezin yakınlarındaki saldırılar hastaların yardım almak için buraya gitmesini engellemiştir (19, 28).

BM ajansları ve STK'lerin, orta-şiddetli RSPSD ihtiyaçları için uzmanlaşmış tedavi sunma kapasitesi oldukça sınırlıdır. Yine de, 24 Ağustos itibarıyla WHO, Nasser Hastanesi'ne bir RSPSD acil tıp ekibi göndererek psikiyatrik bakım ve sağlık çalışanları için RSPSD hizmetleri sunmaya başlamıştır (28). 22 Ağustos itibarıyla, UNRWA, RSPSD hizmetleri sunan yaklaşık 600 personel istihdam etmiştir, bunlar arasında belirtilmemiş sayıda psikiyatrist bulunmaktadır (10). Psikotropik ilaçlar, antidepresanlar, antipsikotikler, anti-epileptikler ve diğer ruhsal bozuklukları tedavi etmek için kullanılan ilaçlar, önceden var olan İsrail ithalat kısıtlamaları ve yüksek iç fiyatlar nedeniyle kıttır (19). Personeller ayrıca, genellikle eğitim faaliyetleri, bilgilendirme materyalleri ve oyunlar içeren psikososyal destek kitlerini Gazze'ye getirmekte sürekli zorluk yaşamışlardır (19).

SONUÇ

Gazze'de psikososyal destek hizmetlerinin mevcut durumu, bölgenin uzun süreli saldırı ve insani krizler nedeniyle karşılaştığı zorluklarla doğrudan ilişkilidir. Bu derleme makalesi, Gazze'deki psikososyal destek hizmetlerinin kapsamını, karşılaşılan zorlukları ve elde edilen başarıları detaylı bir şekilde ele almıştır. Gazze'deki psikososyal destek hizmetlerinin, TSSB, depresyon ve anksiyete gibi ruhsal sağlık sorunları yaşayan bireyler için kritik bir rol oynadığını göstermek-

tedir. Psikososyal destek, kriz dönemlerinde bireylerin dayanıklılığını artırmada ve toplumsal bağları güçlendirmede önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, bölgenin sınırlı kaynakları, kısıtlı erişim ve altyapı eksiklikleri gibi faktörler, bu hizmetlerin etkinliğini sınırlamaktadır. Gazze'deki psikososyal destek programlarının, yerel ve uluslararası yardım kuruluşları tarafından desteklenmesi, toplumsal farkındalık oluşturulması ve yerel kapasitenin güçlendirilmesi gibi stratejilerle daha sürdürülebilir hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, hizmetlerin erişilebilirliğinin artırılması ve psikososyal destek alanında profesyonel eğitimin güçlendirilmesi, bu alandaki iyileşme sürecine katkıda bulunabilir. Sonuç olarak, Gazze'de psikososyal destek hizmetleri, bölgede yaşayan bireylerin ruhsal sağlığını iyileştirmek ve toplumun genel refahını artırmak adına kritik bir önem taşımaktadır. Bu hizmetlerin daha etkin ve sürdürülebilir hale getirilmesi için kapsamlı bir strateji geliştirilmesi ve sürekli destek sağlanması, bölgedeki psikososyal iyileşmenin sağlanmasında önemli bir adım olacaktır.

Çıkar çatışması ve finansman bildirimini

Yazarlar bildirecek bir çıkar çatışmaları olmadığını beyan eder. Yazarlar bu çalışma için hiçbir finansal destek almadıklarını da beyan eder.

KAYNAKLAR

- Goto R, Guerrero APS, Speranza M, Fung D, Paul C, Skokauskas N. War is a public health emergency. *Lancet*. 2022;399(10332):1302.
- Milton S, Elkahout G, Attallah S. Shrinking reconstruction space in the Gaza Strip: rebuilding after the 2021 and 2022 wars. *Conflict, Security & Development*. 2024;24(1):49-78.
- Farhat T, Ibrahim S, Abdul-Sater Z, Abu-Sittah G. Responding to the Humanitarian Crisis in Gaza: Damned if You do... Damned if You don't!. *Ann Glob Health*. 2023;89(1):53.
- Alokaily F. War and Health Crisis in Gaza. *Saudi Med J*. 2024;45(1):9.
- AA. İsrail'in 338 gündür saldırılarını sürdürdüğü Gazze'de can kaybı 40 bin 972'ye çıktı 2024. Access date: 20.08.2024. Available from: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-338-gundur-saldirilarini-surdurdugu-gazzedede-can-kaybi-40-bin-972ye-cikti/3324730>.
- Mason C. Trapped. The Impact of 15 Years of Blockade on The Mental Health of Gaza's Children. Save the Children; 2022.
- UNICEF. State of Palestine Appeal Humanitarian Action for Children 2024. Access date: 20.08.2024. Available from: <https://www.unicef.org/appeals/state-of-palestine>.
- CARE. Rafah Governorate: Deception, Destruction & Death in the "Safe" Zone Rapid Gender Analysis 2024. Access date: 20.08.2024. Available from: <https://www.care-international.org/resources/rafah-governorate-deception-destruction-and-death-safe-zone-rapid-gender-analysis>.
- "Complete psychological destruction": Children in Gaza have suffered "relentless mental harm" during five months of war: Save the Children; 2024. Access date: 20.08.2024. Available from: <https://www.savethechildren.org.uk/news/media-centre/press-releases/children-in-gaza-suffer-relentless-mental-harm>.
- UNRWA. Mental Health And Psychosocial Support in Gaza: Analysis After 300 Days Of War 2024. Access date: 20.08.2024. Available from: https://www.unrwa.org/sites/default/files/content/resources/22.8.24_-_mhps_300_day_report_final.pdf.
- UNICEF. State of Palestine Humanitarian Situation Report, Mid-Year 2024 2024. Access date: 20.08.2024. Available from: <https://www.unicef.org/documents/state-palestine-humanitarian-situation-report-mid-year-2024>.
- UN Women. Scarcity and Fear: A Gender Analysis of the Impact of the War in Gaza on Vital Services Essential to Women's and Girls' Health, Safety, and Dignity - Water, Sanitation and Hygiene (WASH). Access date: 20.08.2024. Available from: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2024-04/gender-alert-gender-analysis-of-the-impact-of-the-war-in-gaza-on-vital-services-essential-to-womens-and-girls-health-safety-en.pdf>.
- ACAPS. Impact of the war in Gaza on the sexual and reproductive health and health rights of women and girls. Access date: 20.08.2024. Available from: https://www.acaps.org/fileadmin/Data_Product/Main_media/20240503_ACAPS_Palestine_-_Impact_of_the_war_in_Gaza_on_the_SRH_and_health_rights_of_women_and_Girls.pdf.
- HelpAge. Needs assessment of older people - Gaza 2024. Access date: 20.08.2024. Available from: https://www.helpage.org/silo/files/rna-gaza-rapid-needs-assessment-of-older-people-_pub.pdf.
- OCHA. Multi-Sectoral Needs Assessment 2022 conduc-

- ted in the occupied Palestinian territory 2022. Access date: 20.08.2024. Available from: <https://www.ochaopt.org/msna/2022/MSNA-Cross-cutting-Report-2022.pdf>.
16. OCHA. Humanitarian Situation Update #211 | Gaza Strip 2024. Access date: 20.08.2024. Available from: <https://www.ochaopt.org/content/humanitarian-situation-update-211-gaza-strip>.
  17. HRW. Gaza: Israeli Attacks, Blockade Devastating for People with Disabilities 2024. Access date: 20.08.2024. Available from: <https://www.hrw.org/news/2023/11/01/gaza-israeli-attacks-blockade-devastating-people-disabilities>.
  18. UNRWA. Resilience amidst chaos: 100 days of UNRWA's health response to the humanitarian crisis in the Gaza Strip 2024. Access date: 20.08.2024. Available from: <https://www.unrwa.org/resources/reports/resilience-amidst-chaos-100-days-unrwas-health-response-humanitarian-crisis-gaza>.
  19. ACAPS. Impact of the conflict on mental health and psychosocial support needs in Gaza 2024. Access date: 20.08.2024. Available from: https://www.acaps.org/file-admin/Data_Product/Main_media/20240903_ACAPS_Gaza_-_impact_of_the_conflict_on_mental_health_and_psychosocial_support_needs.pdf.
  20. APA. APA Statement Calling for an Immediate, Permanent, and Comprehensive Ceasefire in the Israel-Gaza Conflict. 2024.
  21. Bürgin D, Anagnostopoulos D; Board and Policy Division of ESCAP, et al. Impact of war and forced displacement on children's mental health-multilevel, needs-oriented, and trauma-informed approaches. *Eur Child Adolesc Psychiatry*. 2022;31(6):845-53.
  22. Möhlen H, Parzer P, Resch F, Brunner R. Psychosocial support for war-traumatized child and adolescent refugees: evaluation of a short-term treatment program. *Aust N Z J Psychiatry*. 2005;39(1-2):81-7.
  23. Fazel M, Stein A. The mental health of refugee children. *Arch Dis Child*. 2002;87(5):366-70.
  24. Öztürk E, Derin G. Terör ve travma: Psikotraumatojik bir değerlendirme. Aşıcıoğlu F, editör. Uluslararası Güvenlik ve Terörizm. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2020. p.14- 24.
  25. Çertinkaya K, Hamarta E. Savaşta travma ve dissosiyasyona müdahaleler ve psikososyal destek hizmetleri. Öztürk E, editör. Savaş Psikolojisi. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2023. p.113-26.
  26. OXFAM. Water War Crimes: How the Israeli Government has weaponised water in its military campaign in Gaza 2024. Access date: 20.08.2024. Available from: <https://www.oxfam.org/nz/news-media/reports/water-war-crimes-how-the-israeli-government-has-weaponised-water-in-its-military-campaign-in-gaza/>.
  27. GCMHP. Nine Months of Israel's War on Gaza: the Mental Health Impacts & the GCMHP's Response 2024. Access date: 20.08.2024. Available from: <https://gcmhp.org/publications/4/208>.
  28. WHO. oPt Emergency Situation Update 2024(41). Access date: 20.08.2024. Available from: <https://www.un.org/unispal/document/who-sitrep-41-20aug24/>.